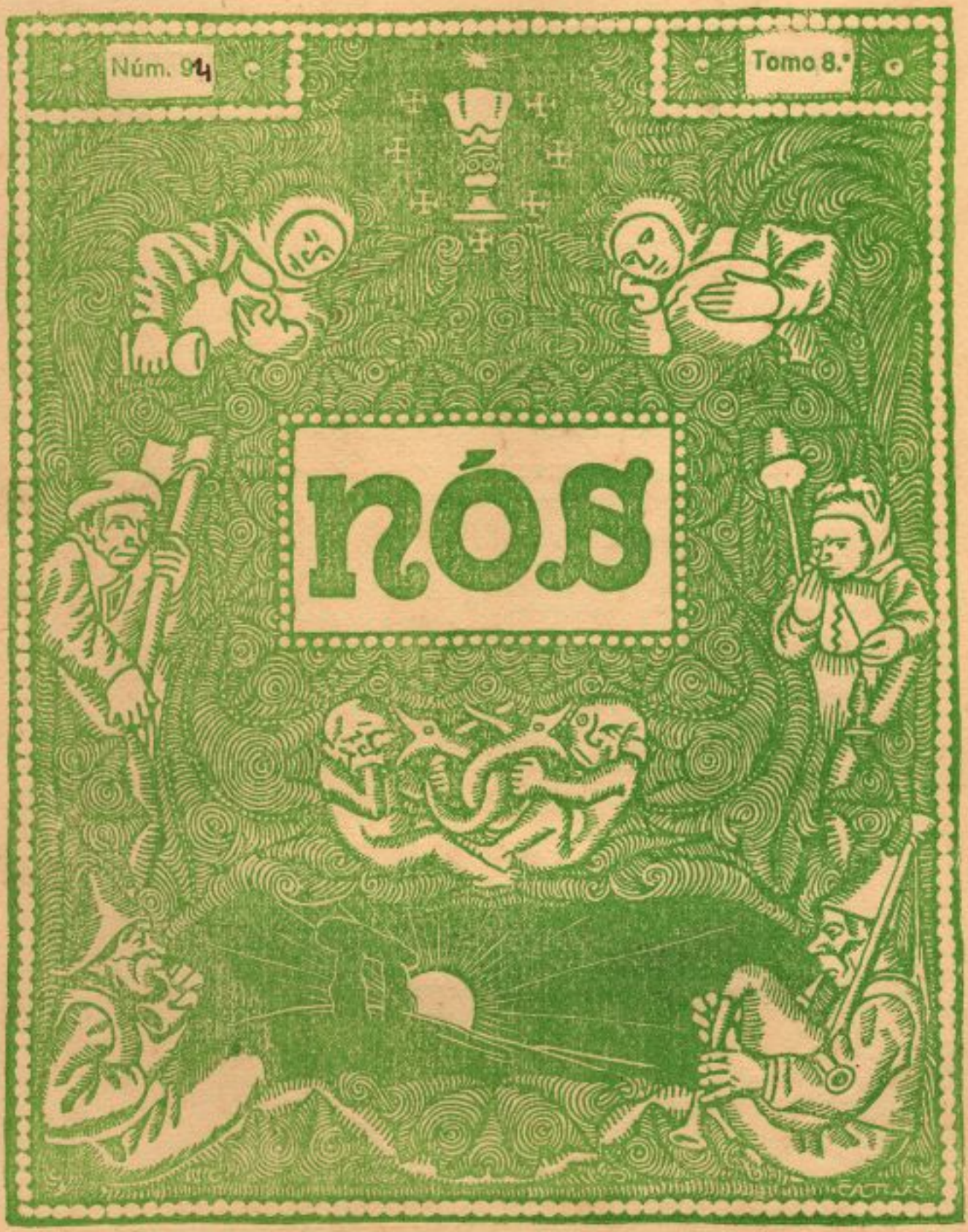
Núm. 94
Tomo 8.°
nós

NÓS

BOLETÍN MENSUAL da CULTURA GALEGA

Direitor Literario
Vicente Risco

Direitor Artístico
Alfonso R. Castelao

Adeministrador
ANXEL CASAL

DIREICIÓN E REDAUCIÓN:
Sto. Domingo, 47—OURENSE

ADEMINISTRACIÓN:
Hortas, 20 — SANTIAGO

ABONAMENTO

Doce númaros, na Península	6'00 *pesetas.*
Fora da Península	8'00 »
Númaro solto	0'70 »

NOTA

Este boletín non pubricará mais orixinás qu'os que foran direitamente solicitados pol-a Direición. Tampouco se fai solidario das ideas n-eles emitidos, a non ser dos que por non iren rubrados, enténdense que son da Redaución.

Os pagos son adiantados e os gastos de xiro de conta dos suscritores

SUMARIO

Ciumes e namoroutos (poema), por CABADA VÁZQUEZ.

A imaxe petrea do Apostol Sant-Iago, por XESÚS CARRO GARCÍA.

Mocidenza (lance dramático), por ARMANDO COTARELO VALLEDOR.

A Cristalizacion do Castro de Monterrei, por XURXO LOURENZO FERNÁNDEZ.

Arquivo Filolóxico e Etnográfico de Galicia.

Miscelanea.—Unha campaiña do S. XVI, por BOUZA BREY.—Os derradeiros dias do poeta Añón, por BOUZA BREY.—Baldaquinos de San Miguel de Arca, por BOUZA BREY.—Un episodio dos afrancesados compostelans, por BOUZA BREY.

Os nomes, os feitos, as verbas.

IMPRENTA "NÓS"
Facturas - Estados - Libros - Revistas
e toda crás de traballos tipográficos
Trasmitanos os seus encárregos
Hortas, 20 SANTIAGO

Vicente Risco
Abogado
Santo Domingo, 47-2.° Ourense

nós

BOLETIN MENSUAL DA CULTURA GALEGA

Ano XIII ★ Ourense 15 de Outono do 1931 ★ Núm. 94

CIUMES E NAMOROUZOS

Meu corazón namorouse
de un rosal a frolecer;
quer voar e non ten azas,
quer rir e non ten lecer.

No rosal medra unha rosa
loira e fermosa de ver;
da sua corola albariña
namorouse un caravel,

O caravel namorado
ciumes de mín seica ten,
a rosa rise burleira
sin darlle creto a ninguén.

Unha mañán outoniza
quedei extranado ô ver:
a roseira desfollada;
resequido o caravel
i-o meu curazón ferido
a treizón por non sei quen.

CABADA VÁZQUEZ.

A IMAXEN PÉTREA DO APÓSTOL SANT-IAGO

Foi sempre o principal ideial dos pelengrinos e romeiros xacobeos, ô visitar a cibdade de Compostela, facer veneración ô sartego do Apóstol Sant Iago,

Xa dende o descobrimento das Santas Reliquias, no Monte Libredón, no tercio primeiro do século IX, non cesa o movemento constante dos devotos pelengrinos.

A importancia do santuario compostelán pode apreciarse no Himno de Maitines Sancti Iacobi, comenzos do século XI, a domno Fulberto Karnotensi:

«Ad templum cuis aplendidum
Cunstorum comi climatum
Occurrunt omnes populi

—

Armeni, Greci, Apuli,
Angli, Gali, Daci, Frisi
Cuncte gentes, lingua, tribus
Illuc pergunt muneribus» (1)

IMAXEN PÉTREA DE SANT IAGO NA CAPELA MAOR DA CATREDAL

Nos primitivos altares da eirexa de Santiago non debeu figurar ningunha escultura da imaxen do Apóstol, nin tampouco no tempo do maxestoso de prata, mandado facer no século XII pol-o Arcebispo Xelmírez.

Crêmos, n-iste caso, que a primeira imaxen é a que se topa ainda debaixo do cimborrio barroco, máis compretamente disfigurada e retocada. Por isto merece ben un detido esamen e estudo.

Comencemos, primeiramente, pol-a cartela que cubre a sua perna e que co índice da sua mán direita sinala ista inscripción:

HICE
STCOR
PVSDI
VIIACO
BIAPOS
TOLIE
TISPA
NIARV
PATRO
NI

É decir: «Hic est corpus Divi Iacobi Apostoli et Ispaniarum Patroni».

Tal letreiro quer mostrarnos que alí tópase o corpo do Santo e que a imaxe ten ise obxeto.

Non se sabe de certo cando se colocou a escultura pétrea do Santo no altar maor da Catredal. O sabido arqueólogo e coengo López Ferreiro (1) conxetura que debeu ser o 3 de Abril do 1211, día da Consagración do gran templo catredalicio.

(1) Historia de la S. A. M. Iglesia de Santiago de Compostela, por D. Antonio López Ferreiro, tomo I, pág. 419.—Santiago, ano 1898.

(1) Obra citada, tomo V, pág. 36.—Santiago, ano 1902.

Pois dí: «Probablemente en esta ocasión se colocó sobre el Altar Mayor la imágen del Apóstol, que aún hoy se venera». E nós somos tamén do parecer que tal conxetura poidera resultar certa.

Si ollamos ben nos trazos que ainda adiviñanse na faciana da dita imaxen de Sant-Iago o Maor, podríamos topar bastante semellanza co Apóstol tamén sedente do portalús do Pórtico da Groria e, pol-o tanto, traballo da famosa escola do Mestre Mateo.

Escultura dos derradeiros tempos do románico e feita c un esprito do medioevo. Foi o consolo e a ledicia de moitas xeneracións.

Os levaba—dí López Ferreiro—:«la salud de las almas era el principal propulsor de aquellas masas de verdaderos creyentes, que no hallaban sosiego mientras de lejos no vislumbrasen las torres de la Apostólica Basílica, cuyas puertas estaban siempre abiertas, de día y de noche, como lo están las del trono de Dios para todos los que de corazón imploran su infinita misericordia» (1).

Alcóntrase a primeira referencia da nomeada imaxe de grao e policromada na Crónica de D. Alfonso XI, páxina 179, cap. C., cando no 1332 armouse cabaleiro no altar de Sant-Iago; «Et la imágen de Santiago, que estaba encima del altar».

Iste monarca hespañol, pol-o Diploma despachado en Madrid, 22 de setembro do 1345: «dispuso que ante el mismo altar se pusiesen tres velas de dos libras cada una, y que se renovaran todos los días, para que con ellas estuviese el altar perpetuamente iluminado» (1).

O Apóstol do Portalús do Portico da Groria

Tamén mais adiante Don Enrique, sobre as mesmas dezmas de D. Alfonso XI, había feito doación de outros 3.700 maravedís todol-os anos pra manter perpetuamente acesas outras tres candeas diante do altar do Apóstol Sant-Iago.

Mais consideramos documento de moita importancia á miniatura que reproducimos na foto 3 e que está tomada do Tumbo B. do arquivo da Catredal (2),

A imaxe tópase sentada n-unha cadeira sin respaldo e baixo unha capela con teito vertente á duas augas, descansando tamén en columnas de capités froleados.

Paresce pende da punta do teito unha pequerrecha lámpada. Ô derredor do Santo e no fondo da parede vénse unhas estrelas. Está nimbado e ten na mán direita o báculo en forma de «tau» e na outra unha cartela branca cas letras roxas que dí: IACOBUS. E a un lado e outro, fora da capela, entre unhas columnas de capités froleados a figura dos seus discípulos THEODORUS e ATANASIUS. Ista escena miniada é do século XIV e probabremente do seus comenzos. Témola ademais como feita en Compostela e, pol-o tanto, a imaxe do Apóstol de non ser unha copia da do altar maor da Catredal, debeu estár n-él inspirada (3).

(1) Id. id.id. , VI, páx. 156.—Santiago, ano 1903.

(1) Id. id., VI, páx. 128.—Santiago, ano 1903.
(2) Tumbo B., Arquivo da Catredal Compostelán, folio ver so da segunda folla.
(3) Hist. de la S. A. M. Iglesia de Santiago de Compostela por D. Antonio López Ferreiro, t. VIII, pág. 191. Santiago, 19.

E chegamos ô século XV. N-iste tempo visita a cibdá de Compostela o bispo armenio Arzendjan, autor da «Relatión d'un voyage fait en Europa et dans l'Océan atlántique». Di do altar maor da Catredal: «A sua estátua está colocada sobre o altar maor; está sentada n-un trono c-unha coroa na cabeza».

Sospeitamos que a dita coroa sexa a que o Cabildo, na sesión do 13 de agosto do 1519, manda ô obreiro Alonso Calviño: «que hiziese la corona de la ymagen del Señor Santiago del altar mayor, por cuanto estaba ya bieja y quebrada, y lo que costase lo sentase con los gastos de la obra, y para ayuda della le mandaron que tomase las guarniciones de plata que están en dos tablas de libros biejos y la otra plata quebrada que está en su poder».

Debía tamén facer tempo que a imaxe do Apóstol Sant-Iago tiña un colar; pois no 10 de setembro do 1522, asegún o Cabildo, se mandou «aderezar, adobar y hacer de nuevo el collar de señor Santiago que estaba quebrado».

Na reforma do retablo da Capela maor, 31 de maio do 1533, nomeouse unha comisión pra que «viesen donde se puede facer dos grepas para el altar maor e la horden que los Romeros han de tener para subir arriba a la ymagen de Santiago» (1).

Insístese novamente no 17 de marzal do 1533 sobre a mesma obra: «la escalera o paso que es menester para los pelengrinos que van a visitar la ymagen de Santiago».

É curioso o que nos di iste inventario do 1571: «yten avía una ymagen de señor, que es de piedra, y una corona de plata dorada, con su collar de plata, questá quebrado: El qual se a de azer de nuevo, de la mesma forma, con sus veneras».

No marxen tamén se lê: «el collar se hallo quitado y quebrado en poder de alonso fernández, platero, año de 1571. Ase le mandar que luego le aderece.»

Chega, por fin, Ambrosio de Morales en romería á Sant-Iago o ano 1572. Suas novas son máis importantes e mais concretas. Nos describe: «Una Imagen de piedra del Santo Apóstol, que se descubre de la cintura arriba: es poco menos que al natural, dorada y pintada, echando con la una mana la bendición, y teniendo en la otra un libro. Está en cabello, sin Diadema, ni otra cosa en la Cabeza, sino teniendo colgada encima de ella (que quasi le toca) una gran Corona de plata: y el fin del Romage y su cumplimiento es llegar el Peregrino a esta Imagen, y besándola por el cuello, ponerse aquella corona en su cabeza, que para esto está pendiente de una cadena. Súbese á esta Imagen por una escalera que está al lado de la Epístola con su portecica, y deciéndese por la otra del lado del Evangelio».

Con istes datos se confirma que a escultura era de pedra e policromada: que non tiña diadema na cabeza, senon unha coroa de prata, que servía pra qu'os pelengrinos a puxeran na súa cabeza. Tamén nos relata: «que besaban la imagen del Santo y la abrazaban por el cuello.»

Isto concorda co anotado no 1581 pol-o alemán, de orixen polaco, Erich Lassota de Steblovo: «Sobre el altar está colocada una estátua de Santiago; encima cuelga una grande y dorada corona que acostumbran a poner los peregrinos» (1).

Ven o século XVII, e o Padre Oxea, ano de 1615, nos refire o seguinte: «No tiene retablo en el testero, sino solo la del glorioso Apóstol Santiago que está sentada en vna silla dorada sobre el altar mayor arrimada a vn pretil, que le llega hasta casi los hombros, de modo qué le quedan descubiertos parte dellos, el cuello y la cabeza, para dar lugar a la devoción de los peregrinos y gentes que vienen a visitarle, a que le toquen y traten. Y asi lo hacen ellos con gran devoción y reverencia, subiendo allí por dos escaleras que ay a los lados detrás del mismo altar mayor» (2).

O pomposo e barrigudo baldaquino churriguera, encanto dos nosos vellos, que tanto había de contribuir no barroco galego, non escomenzou ate o ano 1660. O coengo

(1) Viaje Santo, pág. 120, por Ambrosio de Morales.—Madri. ano 1765.

(1) Javier Liske, «Viajes de extranjeros por España en los siglos XV, XVI y XVII.—Colección de 1878 reproducidos del original y anotado por F. R.—Madrid, páx. 90.

(2) Historia del Glorioso Apóstol Santiago, por el Padre Oxea, páx. 139 vulto, Cap. XVIII.—Madri, ano 1615.

compostelán, Vega e Verdugo, influenciado pol-o arte italián e hespañol da época, na Memoria que escribeu sobre as obras da Capela maor da Catredal, ô tratar da estauta do Santo, dí:

«Estaba ahogado y que tiene cubiertas las Rodillas donde tiene el epitafio. Para de ordinario abía de estar la estatua del santo que se abraza oy encima de la pared que cay sobre el altar que está detrás del Santo Apóstol».

O dito coengo Vega e Verdugo, partidario de que se fixese outra imaxe de Sant-Iago, xa en pedra, bronce ou prata, prosigue razoando na mencioada Mamoria: Y

FIGURA 3

con Raçon; porque si se dijese que porque le allamos sentado enseñando y porque Repossa, le abiamos de dejar sentado como le allamos, no parece se diría del todo mal, pero cierto que la primera vez que le bí, fué menester para conocer que era Santiago verle en su yglesia y altar; porque si le encontrara en otra adbocación de otra yglesia creyera era otro Santo, y en el modo de estar parece más a San Pedro.

Y no se entiende que el santo que se yciere, a de ser silla y santo todo de vna piedra como este, que no tiene en su dibuxo ninguna perfección, antes está estropeado; sin tener ningún miembro y proporción natural; y así digo, que le benía bien estar de peregrino bestido, la vna mano lebantada sobre el botón del bordón; y la otra señalando abajo a la vrna passada el Hic iacet, teniendo dos o tres géneros de esclabinas que sobre la del metal se muden según la grandeça de su fiesta. Y si porque predicaba, se dixese que abía de estar sentado, esto biene bien á qualquiera apóstol, pues todos predicaron y enseñaron, á San Juan, á San Pablo y á San Andrés y á otros Santos. El cordero, la espada y las aspas los acen particular. Y así le deben diferenciar de peregrino».

Ambrosio de Morales, o cronista de Felipe II, no seu citado Viaxe, nos había descrito a escultura de Sant-Iago Apóstol: «con una mano bendecia, teniendo en la otra un libro«.

Ista aititude, n-un Apóstol, paresce un pouco estrana. O probabre sería que fose concebida como o Sant-Iago do portalús do Pórtico da Groria ou como a miniatura do Tumbo B. do arquivo da Catredal. Sería n-unha mán a cartela e na outra o bastón en forma de «tau». Si a descrición de Morales é veraz, debeu padecer xa unha reforma a imaxe de Sant-Iago denantes do século XVI.

Non se había reparado que e imaxe do Apóstol tivese algunha inscripción. Soilamente Vega e Verdugo, na sua Mamoria, testualmente dí: «Tiene cubiertas las Rodillas donde tiene el epitafio».

López Ferreiro é de opinión que o epitafio da imaxe de Sant-Iago é de fins do XVI (1). N ista data Ambrosio de Morales había visitado a Catredal de Composteia. Non cita o refirido epitafio. De eisistir, Vega e Verdugo non nos diría: «Que le benía bien estar de peregrino bestido; la mano vna levantada sobre el botón del bordón; y la otra señalando a la vrna passada el HIC IACET».

O epitafio que ten agora, como xa temos dito, escomenza: «HIC EST CORPUS».

Crêmos, pois, que poida datar do sécu-

(1) Obra citada, tomo V, páx. 60.

lo XVII e quizáis da mesma época da fábrica do revestimento churriguera da Capela maor. Co epitafio debeu tamén laborarse o relieve do follaxe das prendas do vestido do Apóstol, o mesmo que a transformación en pelengrino. Ista era a ideia de Vega y Verdugo, en contra da forma en que estaba a escultura antiga: «Y si porque predicaba se dixese que abía de estar sentado, esto biene bien a qualquiera Apóstol, pues todos predicaron y enseñaron, á San Juun, á San Pablo y á San Andrés y a otros Santos.

El cordero, la espada y las aspas los acen particulares. Y así le deben diferenciar el ábito de peregrino«.

A escultura tópase dentro de unha gran cadeira de prata, estilo barroco. O dadiveiro arcebispo Monroy, no ano 1693, encarregóu pra o Santo Apóstol do Altar maor unha esclavina de prata do prateiro milanés, Xosé Clemente.

O Cabildo compostelá, 16 de xaneiro do 1705, había nomeado unha comisión pra darlle as gracias ô Prelado pol-a esclavina e bordón de prata e a calabaza de ouro con unha vieira, que había doado.

A esclavina que hoxe ten sobre os hombros con embremas e tributos guerreiros, con apricacións douradas, enrequecida de pedras preciosas, é a mesma que donou o arcebispo Monroy. De como alcontrábase a Capela maor da Catredal, no ano 1726, nol-o dirá o «Diario de peregrinación» de Guillermo Manier.

«Sobre el tabernáculo la estátua del Apóstol de tamaño natural; es de plata dorada y de la misma materia es la esclavina y la silla donde está sentado con el bordón en la mano y la cabeza desnuda; la esclavina en lugar de conchas está adornada y tiene armas de guerra, cañones, fusiles, espadas, espadones y una franja de oro en el extremo».

Tamén o Santo Apóstol, xulio do 1733, había recibido do coengo don Xán Varela unha cadea de ouro.

O Arcebispo Rajoy, un dos prelados que fixeron moito pol-o engrandecimento da cibdá de Compostela, por escritura ante Diego Pereira, fixo unha doación ô Apóstol de unha esclavina e un bordón de ouro, cuias prendas foron postas ó Santo na véspera da sua festividade do ano 1762.

Istas xoias deberon desaparecer con outras mais que o Cabildo tivo que entregar ás tropas francesas no ano 1809.

O arcebispo galego Fray Sebastián Malvar e Pinto había doado ô Apóstol unha gran cruz da Orden de Calros III con brillantes, que colgaba de unha cadea de ouro e sobre unha banda azul. Tamén había dado un peitoral de esmeraldas e diamantes. Foron postas sobre a imaxe do Santo, despois de haber celebrado de Pontifical o día 29 de xunio do 1790.

Todas istas xoias, asegún un inventario do 1808, foron roubadas unha mañan do mes de xaneiro do 1807.

Unha devota do Santo lle fixo un donativo d-un bordón de prata con adornos sobrepostos, asegún se lê n-unha acta do Cabildo do 5 de maio do ano 1818.

Iste bordón paresce ser o que ten ainda hoxe na mán a imaxen pétrea e policromada, revestida de prata.

Temos, pois, que veu transformándose a imaxen do noso Sant-Iago que se venera na Capela maor, mais por iso non deixa de ser a primitiva, a que recolleu todal-as pregarias dos pelengrinos e romeiros que como estrelas camiñaban pol-o camiño francés pra cumplir un dos máis grandes ideaes.

Seipamos os galegos que na Catredal de Compostela se garda cáseque toda a tradición e historia de Galicia. E seu nome chegou e chega ainda por isa corrente que deixaron os pelengrinos e romeiros xacobeos.

XESÚS CARRO GARCÍA

Compostela, 1931.

Está á venda VIEIROS, poesías por R. Garballo Calero.--Precio: 2 pesetas

M O U R E N Z A

LANCE DRAMÁTICO NUN AUTO

Por Armando Cotarelo Valledor

FIGURAS

Madanela
Lumia
Rapeta
Brexo
Xelo
Espadarte

Pásase na beiramar.—Época de agora, —Dereita e esquerda, as do púbrico,

A escea é unha cafúa enfluxada e probe. No fondo, ventá pecha, e porta de entrar. —Á dereita, lacea que se poida abrir e outra porta.—Mesa de madeira no medio, e derriba un quinqué sinxelo, apagado, pendurado do teito.--Abarrotes barriles, caixas, remos, cordas, redes e máis cousas semellantes.—Cadeiras e tallos. —Todo roñoso e polvorento. O conxunto ha de ter van comode almacén de chambo.

É unha noite de tormenta na invernia. Oise o bruido do vento, o chiscar da sarabia e o balbordo do mar. Pousa longa.

Petan á porta do fondo con dous golpes espaciosos e resoantes; logo con tres máis recios. Despois surde, pol-o burato do pecho, a vos coutelosa de

ESPÁDARTE *(chamando dendes fora).*

¡Lumia!... *(Pousa)* ¡Lumia!... ¡Lumia!...

(LUMIA, que é unha vella horribre, sae alumándose cun candil pol-a esquerda, arrastrando as chanclas. Pousa o candil na mesa; chégase á porta da dereita e chama quediño cos cotenos; logo vai á abrir en gran silenzo.)

LUMIA

Non berredes, degorrios, que vos sentirá Madanela.

(Entran ESPADARTE máis RAPETA. ESPADARTE (tipo de mariñeiro antergo: roupa de augas con sudeste) trae un paxe ô lombo, un farol aceso e un bicheiro na man. RAPETA, de bufanda, é un rapás xibado, porta un saco valdeiro e un can de lás coutado de un cordel.)

RAPETA *(rindo.* RAPETA *rí sempre)*

¡Mamola!... Chove que asolaga.

ESPADARTE *(con soño que non deixa nunca)*

¿Breixo?...

LUMIA

Agora sal. ¿E os outros?

ESPADARTE

Na buseta. *(Todos falan someiro e espazado).*

LUMIA

¿Sabes certo que entra hoxe?

ESPADARTE

Seino,

RAPETA

Ven nos boletis. E a amañecida está de xorne. Haberá escamallo.

LUMIA

¿Grande?

ESPADARTE

Correo.

RAPETA

O «Bohemia» ¡Mamola!... Apare o almario, tía Lumia. *(Pousa).*

BREIXO (mariñán escorreito (traxe azul; boina) entra pol-a dereita poñéndose un chaquetón de abrigo).

Aiquí estou.

ESPADARTE

¿Listos?

BREIXO *(collendo un truel)*

Listos.

ESPADARTE *(indo á sair)*

Avante.

LUMIA

¿Levades a xovenca?

ESPADARTE

É sospeitoso.

LUMIA

Destoncias o carneiro.

ESPADARTE

Sospeitoso.

RAPETA

Vai «Lulo» *(pol-o can).*

LUMIA

De pouco che valirá, Rapeta.

RAPETA

¡Mamola! Anada coma un xurel e soergue un anagado.

LUMIA

Collede sachos: haberá cristiáns á pedir terra....

ESPADARTE

Sospeitosos.

RAPETA

Ben dito. Este tío Espadarte fala como os relós: pouco, pero campanudo. ¡Mamola!

BREIXO

Vostede, madre, poderá deitarse.

LUMIA

Agardo por vós.

ESPADARTE *(na porta)*

Imos.

LUMIA *(a* BREIXO)

Toma este coitelo, por si acaso. É de solla.

RAPETA *(desiminando o coitelo)*

Estes trémpanos con veleno. ¡Mamola! *(rindo)* Din que unha picada mata un cabalo. *(dándollo a* BREIXO) Garda.

BREIXO *(tomando o coitelo)*

Hasta logo.

LUMIA *(tapa co-a man a lus do candil pra que non se vexa de fora)*

Moita sorte. (*Saen* ESPADARTE *e* BREIXO,)

RAPETA *(saindo)*

Moita maña.

(LUMIA arrima a porta e séntase pensatibre. Pousa.)—Pol-a dereita entra MADANELA, medio espida, como quen se ergue pra se volver deitar.—MADANELA é unha froriña nascida nun illó.—Así que se amostra, reloce a cara de LUMIA.)

LUMIA *(roñándolle cariñenta)*

Pero Nela ¿é tí?...

MADANELA

Espertóume o vento, madre, e desvelei. ¿Quén eran eses homes?

LUMIA

Espadarte e Rapeta; viñan por teu irmán.

MADANELA

¿Co este vendabalón? ¿Saen ô mar hoxe?

LUMIA

Pouco se desviarán das penas; van ô endeño.

MADANELA

Agardar á que esbardase.

LUMIA

A ardentía bota arribazón.

MADANELA

Con todo.....

LUMIA

Volve á cama, meniña. Ves medio espida.

MADANELA

Un pulo non máis *(lerosa)* Tiven un soño mui boniteiro. *(Séntase a carón da nai)*

LUMIA (*aloumiñando nela*)

¿Pois logo?

MADANELA

Chegara él....

LUMIA

Diol-o traya.

MADANELA (*afiuzada*)

Virá, madre, virá nun dos primeiros barcos. Boeno (*contentosa de relembral-o soño.*) Chegara él e nos forámolo rescibir á bordo... (*síntese oubear un can*) ¡Xesús! ¿Qué foi eso?

LUMIA

Un can oubeando.

MADANELA

Asina oulaba o do meu soño

LUMIA

Pois ¿non soñaches con Xelo?

MADANELA

Sí; pero verá, tamén había un can. Un can mouro, mui rabisco, doente quizaves.

LUMIA

Sería o urco, o can do mar.

MADANELA

¿O urco é malo? Pois era él.

LUMIA

Din que o urco é un can mui grande que en noites pechas sae do mar, e vai por rúas e por congostras oubeando con outros cáns que acoden á lle dar escolta. Leva unha cadea arrastro. Por veces detense, e todol-os máis fanlle roda, calados.

MADANELA (*esterrexendo*)

¡Qué medo!...

LUMIA

Cousas de rapaces.

MADANELA

¿Quén sabe?... Tamén din que os oubeos dos cáns ventan morte; e ese de antes...

LUMIA

Vaia, conta do teu soño.

MADANELA

Fóramolo rescibir abordo. Breixo nos levaba na minueta, bandeira en papa. El estaba alá enriba, na amura, saudando co sombreiro. Vosté ben sabe como é danzal e fampista.

LUMIA

Eu non-o conozo, Nela.

MADANELA

Certo. Temíase de vostede e desviábase. Esterrecía entrar na casa; na outra, que de ésta non sabe que nos mudamos. Des aquí verémolo sobre cuberta. Cuase vivimos á nado. Boeno, ¡Qué alegría, madre! El saudaba.... tirándome bicos. Pero eu non podía chegarlle...

LUMIA

¡Cousas dos soños!....

MADANELA

Surdiu un can e trabóume da faldra, turrando por min. (*Oise berrar roucamente a serea de un vapor grande, lonxe*).

LUMIA

¿Un can na minueta?

MADANELA

Sí; un can ou un lobo, non sei. É o máis estrano... ¡Cousas de soños!... foi que aquel can tiña a faciana de Rapeta. Ese rapás non me chista cousa. Paréz que leva un felo: un felo de velliño recésego. Logo, sempre rindo... Da auguria. Fegúrame que debe ser xiado como as cóbregas, e si se lle tocara nas fazulas... ¡Uy, qué noxo! (*Volve á soar a serea en urlido longo*)... ¡Xesús, cómo brama ese vapor!...

LUMIA

Haberá cerrume e pedirá plático.

MADANELA (*medrosa*)

Parés que laia, madre.

LUMIA

Pol-a noite, ¡xa ora!, todo asusta.

MADANELA (*seguindo o conto*)

Entón él saltou na minueta e, ¡pumba!, chimpou aquel can no mar. Logo colléume nos brazos... ¡É máis gayoleiro!...

LUMIA

¿Tí cres que virá?

MADANELA

Como na misa. Escoite (*Saca unha carta e lé*) como esquirbe: «Saberás en como nada se me da de esos atorrantes»... Non é aiquí... «Pues Madanela»... aiquí é: «Pues Madanela, recibí lo que me dices de lo que te pasa y yo te digo que no te degores, que yo, como te tengo dicho, te quiero rechamente y no de canfinfla, como decimos acá y ya tengo alguna plata. Pues Madanela, saberás que ya quité el boleto del pasaje y saliré de esta en el primer correo que toque en esa, que será recien y no más.»

LUMIA (*cobizosa*)

¿Dis que ten prata?

MADANELA

¡Boeno!,.. Xa leva sete anos na outra banda. Ben ve. Seu pai andaba máis espido que un marolo e agora é patrián. Cando veu neste vran dar aquela rabexada, que foi cando nos conocemos, parescía un señor. Pero tencioaba axuntar máis para viviremos na vila.

LUMIA (*receando*)

Nela, ¿non será un embaidor, un infirtoso?

MADANELA

¿Infirtoso meu Xelo? Él virá.... Se non viñese... ¡ay, madre! (*bótase chorando no colo de* LUMIA.)

LUMIA (*cariñándoa*)

Virá, filliña; non chores.

MADANELA

¡Ten que vire! Eu esquirbinlle todo... Se non ven... finaréime. (*Baixando a vos*) Logo se conoscerá demasiado; e xa agora.... Onte, no río, Maripepa reparóume de un modo... ¡Ay, madriña! (*Abrazándoa*).

LUMIA

¡Cala, cala! O que non sei é cómo poido sere, Madanela.

MADANELA (*vergoñenta*)

Cando iba de espichadora, él andaba de paseante, sempre en axexo, azoroñando. A frábica está lonxe; para ir e vir tiñamos ¡de pasar o piñeiral... era Xullo. (*Chora*) Non sei... non sei cómo foi!

(Esgarabellan na porta do fondo, como querendo entrar; LUMIA decátase, e forza a vos pra que non-a oian de fora.)

LUMIA

Vaya, sosega. Déitate; non te colla a friaxe (*tentándolle as máns*) ¡Cala! Xa estás entanguida. Ven (*Erguéndoa e levándoa cariñenta*) Imos ô carto, filliña. Durme tranquil. (*Na porta dereita*) Él virá, non temas.

MADANELA (*entrando*)

¿Certo que está á chegar, madre? (*Desaparecen amas.*)

(Ábrese pouco á pouco a porta do fondo deixando escorrer á BREIXO, pavorido. Ven impante, en penecho, mirando atrás con ollos relampados. Así que entra, vólvese e pecha, correndo o ferrollo. Logo abre a lacea, saca botella e copa, bebe un chisco e séntase. Pousa. En silenzo chega LUMIA por detrás, poñéndolle unha man no hombro.)

BREIXO (*brinca espantado*)

¿Quén!!....

LUMIA

Tes pouco rexo. ¿Qué houbo?

BREIXO

¡Unha estrangueira!...

LUMIA (*ollando o redor*)

E ¿qué traes?

BREIXO (*sentándose de novo*)

¡Nada

LUMIA (*estranada*)

¿Entón?...

BREIXO (*arreddndoa*)

Déixeme. Cale. Estou abrayado..... ¡Teño medo!

LUMIA

Ben noto. (*ouservando nel*) ¿Non vos collerían?

BREIXO

¿Qué sei eu?... Non, non nos colleron' ¡Ogallá nos colleran!

LUMIA

¿Estás enmeigado? Conta que pasou.

BREIXO (*esterrexendo*)

Pasou de abondo.

LUMIA

Fala, diaño.

BREIXO (*de mal aire*)

Esnaquizóuse nos penedos... Layaba coma un cristián...

LUMIA

Ben sentimol-a serea.

BREIXO

¡Layaba!... Escomenzaron a sair... As lanchas de abordo batían nas penas e anagábanse... Saían máis. Algún bulindo ainda. ¡Qué espantosidade! (*Quédase suspenso como ollando unha horribre visión.*)

LUMIA

Sigue.

BREIXO

Deme xusgos. (*Volve a beber*) Eu estaba estantío, abobado... ¡Qué espantosidade!... Veu o «Lulo» arrastrando un así como habanero... Relocíalle a cadea do relós... Deixoulo cabo min, varado no xabre. Rapeta encirróume... Entre a salguía das escumas púxenme á rexistralo. Estaba morto...

LUMIA

Mellor.

BREIXO

De súpeto, o morto engarrou en min.... Botóume as mas. Apertaba no pescozo, esganábame... e non podía zafarme de aquelas mas: eran poutas... Saquei o coitelo que vosté me dou e chantéillo... ¡Matei o morto! (*Colle a cabeza entre as mas, marmuxando outra vez*) ¡Matei o morto!...

LUMIA (*alentandoo*)

Bueno ¿e qué? Un entre tantos. O mar cobre moito.

BREIXO

Fuxín. Fuxín sin ver terra; pavorido....

LUMIA

Hai que ter azo, Breixo.

(*Chaman quedíño á porta*); LUMIA *chégase a ela.*)

BREIXO (*erguéndose espeluzado*)

¡Non! ¡Non abra, madre, non abra!

LUMIA

¿Qué temes?

BREIXO

Calquer cousa. (RAPETA *asubía pol-o pecho*).

LUMIA

Acouga. É Rapeta. (*Abre á xeito.*)

BREIXO

Tanto monta. Rapeta é unha fera; un locumón do mar ¡Rapeta é o urco! (*Volve a sentarse apouvigado.*)

(Entra RAPETA *sin o can.* Trae un gran saco cheo ô lombo e a pucha mail-o truel de BREIXO na man.

RAPETA (*guíndando o saco*)

Garde eso, tía Lumiña. ¡Mamola! Ben lle dixen que habería escamallo. (*Rindo*) Ehi ten xebra e marlota á rever. (*A* BREIXO) Es páparo. Algún día nos botarás á pique. Toma a tua güina; apañouna «Lulo». Velaiquí o relós, a cadea e a carteira. (*pousándoos na mesa*) Ter todo ésto na man e deixalo, ¡véigate a mona!

LUMIA

Aprende, Breixo. Êste ensínavos á todos.

RAPETA

¡Bah! ¿Ibámolo perder? ¡Mamola! I-eso

que teño un peso diario (*pol-a xoroba*); mais pra algo son Rapeta.

BREIXO

E... ¿o morto?

RAPETA

¿Quén? ¿Teu ché? Ben morto queda. (*rindo*) Estes coitelos de solla son barudos. (*sacándoo do bulso e dándollo*) Garda pra outra ves.

BREIXO

¿Estrevíchete a quitarllo?

RAPETA

Non que llo iba á deixar. ¡Mamola! Por él darían con nós decontado.

LUMIA

Moito vales, Rapeta; estás en todo. ¿E Espadarte?

RAPETA

Tamén pescou sua bicada. Agora queda carretando náufragos na buceta. Poida que lle den unha crus de salvamento.

BREIXO (*xordamente*)

¡Matei o morto!...

RAPETA (*á* LUMIA)

Este galán está trafugado. Vale máis que o leve fora, despellará co vento.

LUMIA

Ben dís. Ven conmigo, Breixo.

(BREIXO segue á sua nai como anganido e amos saen pol-o foro. RAPETA, con gran calma, cerra a porta, recolle as alhaxas da mesa, méteas no saco e esconde éste entre os abarrotes. De pronto, ponse á escoitar e escóndese él tamén. Pol-a porta dereita, entra MADANELA, máis vestida que denantes, cunha palmatoria na man. Olla a escea, e véndoa soia, vaise a retirar.)

RAPETA (*mostrándose*)

Boas noites, Mada.

MADANELA (*daudo un berro*)

¡Ay!!... (*tranquil*) ¡Asús! qué susto me de ches.Cuidei que ninguén había.

RAPETA

Cuasi, cuasi.

MADANELA

Falaban aiquí.

RAPETA

Breixo conmigo.

MADANELA

Logo xa viñestes do mar. Gracias â Virxe, que está a noite brava. ¿Cobrastes peixe?

RAPETA

Sempre saca algo a rapeta.

MADANELA

Dixo madre que íbades ô endeño.

RAPETA (*correxindo*)

Tamén, mais indo eu non falta rapeta.

MADANELA

O caso é que, loubado Dios, xa voltastes. (*Pousa*)

RAPETA

Mada, pois estamos á tergo, quería decirche.... Tempos hai que te atopo revirada.

MADANELA

Nin siquera.

RAPETA (*tenro*)

¿Onde van as tuas cores de rosa, Mada; os teus risos estalantes coma axouxeres; aquelas cantigas que rebulían nos piñeirales? Nin volves â frábica, nin ese limiar traspasas. ¿Por qué andas triste, Mada?

MADANELA (*rindo*)

¿Eu triste? Tí tresleache.

RAPETA

A xente repara...

MADANELA

Por vicio.

RAPETA

Moitos marmulan...

MADANELA

Por maldade.

RAPETA

I-eu ben vexo....

MADANELA (*anoxada*)

¿Qué é o que tí ves, caramuxo?

RAPETA

Mada, falemos craro. Nin sei cómo nin con quén, pero o lance foi e... xa me entendes. Din que embarcou y está na América; pois eu dígoche que ese non volta. Ben sabes, gusto comprido.....

MADANELA

Pero ¿qué gusto nin qué sécolas, berberecho?

RAPETA

Eu sempre te quixen, Mada.

MADANELA (*estranada*)

Ora o demo dorme... ¿Tí? ¡Asús! ¿Tí me quixeches?

RAPETA

Sempre; pero decatábame e agardaba. Eu.....

MADANELA (*congoxosa*)

¡Asús! ¡Asús, mil veces! Sei que sigo soñando...

RAPETA

Tí eres unha fror, un paxaro, unha estreliña; eu, son Rapeta. Xa comprendes. Rapeta, calaba. Mais agora.....

MADANELA (*arritándose*)

Agora ¿qué?

RAPETA

O tempo corre, o choyo adianta, as linguas rexouban, a conduta abanea; pois denantes que o caso chegue....

MADANELA

¿Qué lareta este cangarexo?

RAPETA

Mada, a cereixa picada dos melros, logo cae no chan. Eu non podía subir hasta tí; fuches tí quen hasta min baixaches..... Mada, a froita caída dáselle co pé; pero eu son Rapeta e fago o meu oficio: eu recollo a cereixa. Para mín sempre serás Mada. Nada sei, nada pergunto... Mada, agora non podes escolleitar (*apurríndolle a man*). Ves aiquí a man de un home.

MADANELA (*estalando*)

¡Un home! ¿Tí es un home? Tí es un escanzre, unha pintiga, unha cobra....

RAPETA (*rindo*)

Mada, a cereixa cayida, no chan podrece.

MADANELA (*marchando*)

¿Casar contigo? Dios me defenda.

RAPETA

Mada, xa non podes escoller.

MADANELA (*furente*)

Antes meto a cabeza na corda de un pandullo e me chimpo co-él no mar (*saíndo*). ¡Asús! ¡Asús mil veces!

RAPETA

Seguirei agardando, Mada.

(Miraa marchar e ri en silenzo.—Pol-o foro, volven LUMIA máis BREIXO sempre caviloso.)

LUMIA

Moita patulea se xunta na ribeira.

RAPETA

Non hai xeito de facer máis. Chegaron carabineiros... ¡Mamola! Poiden esculirme.....

LUMIA (*mirando o redor*)

¿E o saco?

RAPETA (*amostrándoo*)

Aiquí está.

LUMIA

Daca (*desatándoo*). Couta a porta e aluma.

(Poñen o saco no medio; RAPETA aluma axionllado e a vella, sentada nas táboas, vai rexistrando o botín. BREIXO, aparte, cavilando.)

RAPETA

¿Non sería mellor agardarse?

LUMIA (*remexendo*)

Relós... pulseiras... cartos. Chega acá. (RAPETA *aluma*). Son pesos (*fáinos soar con ledicia no mantelo*). Ésto é o máis seguro: éstes non teñen señal.

RAPETA

Xebra, señora, xebra.

LUMIA (*remexendo*)

Pendentes... cadeas... máis cartos (*leda*). Moito gafaches en pouco tempo.

RAPETA

¿Non son Rapeta?

LUMIA

Aneles... medallas....

RAPETA

Tamén hai carteiras. Meta a man.

LUMIA

Aluma (*sacando unha carteira*). ¡Casi está ateigada! Pon ahí, logo contaremos (*mostra un xoyeiro*). I-ésto ¿qué é?

RAPETA

Non sei; non daba tempo. Unha caixiña.

LUMIA

De prata.

RAPETA

Agarde; imos abrir... (*Forcexea para abrir o xoyeiro. Séntese rañar na porta de fora e logo xemer xordamente. Todos escoitan.*)

LUMIA

Será Espadarte.

RAPETA

Non. Semellan prañidos.

LUMIA

Pois será o «Lulo».

(BREIXO érguese como abufinado e abre. No oco mouro, apuado no batente, vése á XELO, macio, descalazado, pingando, caendo... BREIXO recúa espantado.)

XELO (*lanxindo*)

¡Auxilio!... Por caridade... denme... auxilio....

BREIXO

¡O morto!... ¡Perdón! ¡Perdón!....

RAPETA

¡O habanero!

XELO

Estou ferido... Matáronme....

BREIXO (*fora de sí*)

¡Fuxe!... ¡Fuxe, pantasma, fuxe!

XELO (*reconocendoo*)

Tí mesmo.... Tí.... ¡Asesino!...

(Da un paso pra entrar, mais RAPETA enquerquenándose, ponlle o mango do truel entre os pes e XELO enceréllase e cae fora.)

RAPETA (*rindo*)

¡Esnafróuse! Agora vai de veras.

MADANELA (*drento*)

Madre...

LUMIA (*atordoada*)

Pecha.

RAPETA

Non pode quedar así. Si recorda e fala...

LUMIA

¡Pecha!

RAPETA (*pechando o foro*)

Guindarémolo o mar.

MADANELA (*porta dereita*)

¿Qué ruxir é éste?

LUMIA

Non é nada, filliña.

MADANELA

¿Cómo están todos ergueitos?

RAPETA

Perdeuse un barco.

MADANELA

Un barco.... ¡Probiño!

RAPETA

No Con do Demo.

MADANELA

¿Afogou alguén? ¡Vaya pol-as Animas! ¿Era noso?

RAPETA

Era de fora: o «Bohemia».

MADANELA (*alteirada*)

¿O qué? ¿O «Bohemia»? ¿Dis o «Bohemia»?... ¡Virxe do Carme! ¿Ê Xelo?... Nel viña Xelo.

LUMIA

¡Xelo!

MADANELA

¿Qué vos espanta? ¿Por qué pavorides?... ¿Queizaves Xelo?.....

LUMIA

Non, non. Salvaron moitos.

MADANELÂ (*decidida*)

Vou alá.

LUMIA (*conténdoa*)

Pero filla.....

MADANELA (*zafándose*)

Sólteme, madre.

LUMIA (*poñéndose diante da porta*)

Non saes.

MADANELA

Quero sair. Arredre.

BREIXO (*meazando*)

¡Nela!

MADANELA (*con brío*)

¿Qué socede nesta casa? ¿Estades tolos?... Sayo sin dúbida.

LUMIA

Mira, Madanela....

MADANELA

¿Será verdade? Fai tempo que sospeito... Ese saco.... (*mira impoñente o irmán, que engoumea a testa*) Teño escoitado.... ¿Qué escondedes detrás? ¡Desviese, madre!

(Arredra á LUMIA e franquea a porta, véndose á XELO tendido na soleira.)

LUMIA (*aparte*)

¡Disgraciados!

MADANELA

¡Asús!... ¡Un home! (*axiónllase pra ouservalo*) ¡É Xelo!! (*ledísima, érguelle a cabeza*) ¡Ay!, ben sabía que non me abandobas... Que non deixarías perdida a tua Neliña... ¡Xeliño! ¡Xeliño!...

BREIXO (*acañado*)

¡Era Xelo!....

MADANELA (*intranquil*)

¡Ay María! sei que dorme.... (*mirando a propia man*) Pero ésto... é sangue... Sí; ¡sangue!... ¡Morto! (*estolecida*) ¡¡Meu Xelo morto!!.... (*De pé, tráxica, baixo do dintel*) Madre, irmán... e tí, serpe penzoñenta... corvos do mar, urcos da ribeira... ¡Malditos! ¡Malditos seyades!

(Cadro.—MADANELA no fondo; LUMIA, BREIXO e RAPETA abrayados.—Cae o teón).

ADEQUIRA

BEIRAMAR

(DRAMA) POR ARMANDO COTARELO VALLEDOR

A CRISTIAIZACIÓN DO CASTRO DE MONTERREI

Por Xurxo Lourenzo Fernández

Por meio de seis documentos do fondo de Celanova que se custodia no Arquivo Hestórico de Madrí, (Arm. 25, tab. 1.ª, legs. do 977 a 981, ambos inclusive) chegamos ô coñecimento de un típico caso de cristianización dos lugares nos que a xente se adicaba á supersticións e ritos pagáns e os que a Eirexa, ô non poder desarraigar da alma eminentemente tradicional dos povos estas prácticas, optou por cristianizar, legalizando, por decilo así, un culto denantes herético.

Estes documentos son os 1 e 2 de eclesiásticos, e os 6, 28, 29 e 30 de reales.

O pirmeiro, por orde de antiguedade, é de Alfonso X (R-6-977-25-1), feito en Allariz a 3 de maio do 1213, e no que se ordea que o «Castro de Verín» se non edifique, destruíndose o que houbera n-il edificado.

O segundo é unha bula plomada de Honorio III, (E-1-977-25-1) dada en Roma a 28 de agosto de 1222, confirmando o ordeado pol-o anterior privilexio, pra que o «Castro de Monterrei» se destruia e pra que ninguén se estreva, so pena de excomunión, á levantar obra n-il.

O terceiro, (R-28-978-25-1), e unha carta plomada de Alfonso X, feita en Valladolí a 28 de setembre de 1225, confirmando outro de Fernando III, dado en Ourense á 15 de maio do 1232, o cal á sua vez confirma o primitivo de Alfonso IX, pra que o Castro de Verín se non costruia e non torne a ser edificado.

É o carto unha bula, de Clemente IV esta, (E-2-970-25-1) en Roma a 5 de octubro do 1266, e dirixida ô Arcediano de Bubal na eirexa de Mondoñedo, pra que obligue con censuras, á que se non edifique o citado castro, e que «ningún presbítero celebre en castro que esté hedificado».

É o quinto unha confirmación de Sancho IV, (R-30-979-25-1) dada en Allariz á 25 de Xaneiro de 1274, confirmando un privilexio de Alfonso X, feito en Palencia á 16 de Abril de 1284, no que concede ô Mosteiro de Celanova «la mitad de la Iglesia que agora nuevamente mande facer en mí poebla de Monte de Rey».

E finalmente, o derradeiro é unha confirmación ô anterior privilexio, feita por Fernando IV en Maio do 1300. (R - 29 - 979-25 - 1).

O orixinal de Alfonso X sobre da Eirexa de Monterrei, non nos foi posibel atopalo antre os outros documentos do Mosteiro, descoñecéndo[illegible]o seu paradeiro.

Ordeados esí estes documentos, déixasenos entrever toda a derradeira fase do desenrolamento do paganismo campesío do castro de Monterrei.

O Mosteiro de Celanova, tería noticias indudabelmente no trascurrir das centurias IX X e XI, de que os labradeiros de Monterrei, se adicaban á práiticas e ritos heréticos no castro da vila, práiticas que revelarían unha consagración contraria á esistencia do culto católico, e das |que sairían responsabres os frades do Convento, por aparecer propie-

tarios ou, pol-o menos, poseedeiros da vila de Verín na tal época, e por contravenir os cánones estabrecidos nos concilios de que logo nos ocuparemos.

Indudabre é tamén de que o Mosteiro interviría repetidas vegadas n-este asunto, precurando, por todol-os meios, non escasos, que na sua axuda tiña, interrumpir estas supersticións, mais temos que recoñecer que esta intervención non sería moi eficaz, por canto que aproveitando a estancia do rei en Allariz, recurriron ô seu poder, logrando de Alfonso IX a orde de destrución do castro e a prohibición de erguer obra n-él.

Temos que supoñer que ista orde sería posta en práitica e que o castro fose intentado destruir, cousa que non se levaría á bo fin, seguramente pol-os impedimentos postos pol-os veciños, deducido isto de que a orde de destrución repítese bastante despois, posto que de 19 anos máis tarde é a intervención do Papa Honorio III, no 1222, ameazando ca pena de excomunión á quen se estreva á erguer obra n-él, insistindo en que sea destruído o que houbera edificado.

Pol-o visto foi tamén inútil ô parecer ista intervención da Eirexa de Roma, e pasados 33 anos, Alfonso X ten que confirmar, por segunda vez, a orde de Alfonso IX, xuntamente con outra anterior confirmación do mesmo, feita por Fernando III no 1232.

Moi arraigados tiñan que estar istes sentimentos pagáns dos moradores de Monterrei, cando, á pesar de todas istas intervencións reales e papales, seguiron n-elas orixinando unha segunda intromisión da Eirexa, represantada pol-a bula de Clemente IV, de 1266, na que, ademáis de confirmar todo o ordeado pol-os seus antecesores en tal asunto, manda esplícitamente «que ningun presbítero celebre en castro que este hedificado».

Eiquí culminarían os esforzos pra desarraigal-a herexía da vila, xa que oito anos despois, aparez o privilexio de Alfonso X, confirmado por Sancho IV e por Fernando IV, no que concede ô Mosteiro a mitá da Eirexa «agora nuevamente» feita no castro.

De ista forma desfaríase, inda que soio aparentemente, a herexía do castro, e dende ista datá xa non tornamos á atopar referencia ningunha á iste caso, que se iría esquecendo paulatinamente por uns e por outros, inda que sempre continuaría latexando nas novas práiticas que dende alí en adiante se celebrasen na eirexa nova Castro de Monterrei.

Non debeu de carecer de importancia o culto pagán que n-él se desenrolou ata os comenzos do século XIII, posto que ningún dos casos análogos que oxe coñecemos, motivou tan repetidamente a intervención eclesiástica.

Moi corrente foi na Galicia, e ata nós chegan os residuos, que as surpesticións do pobo cristaizasen n-un culto fisiolátrico, que ainda que unhas vegadas referíanse á ouxetos naturás, ríos, montes e pedras; éo outras á cousas que ainda que feitas pol-a man do home non perdían certo caraiter natural.

Este é o caso dos moimentos megalíticos e dos castros.

Nos pirmeiros, ouxetos d-unha relixión prehistórica, cuios comenzos pérdense nos séculos, prolongóuse á través do tempo, evolucionando na maoría das vegadas paralelamente ô desenrolamento das influencias estranas da masa étnica e moral do pobo, i-eisi mil lendas alleas á miudo por compreto á toda espricación relixiosa, aparescen á redor de antas e mámoas, sinalando un orixe ligado á tales moimentos.

Moitos foron os megalitos cristianizados en todo o noroeste peninsuar, xa reseñados, na súa grande maoría, en diversos traballos que non é do caso enumerar eiquí.

Virgilio Correia tivo a ocasión de siñalar varios casos n-unha ainda recente ocasión, intresándonos agora os que se refiren ás pedras *das Gamelas* e *Talisca*, sitas ambas en Pavía, no Alemtejo. (1)

Na primeira espricóu unha serie de gravuras en forma de cruces que n-él esisten, como sinales da cristiaización no peñasco, por haber sido ouxeto de cultos pagáns que, según él, basándose n-unha lênda do país,

(1) «El Neolítico de Pavía». Memoria número 27 da «Comisión de Investigaciones Paleontológicas», Páxs. 97 e ss, Madrid 1921.

consistían en que os gandos desen ritualmente unhas voltas ô arredor, no mesmo xeito que oxe se fai, según o seu testimonio en moitas eirexas e ermidas portuguesas durante certas festividás. Cousa análoga ocurría na outra pedra, a Talisca.

O Conde de la Vega del Sella (1), sinala tamén varios casos de cristiaización en Asturias, con ouxeto das proisimidás e superposición de antas e capelas, e finalmente, Mortillet (2), ocupándose d-estas custións, proporcioa máis exempros e datos sobor do asunto.

Mais os castros son orixinariameute alleos ô principio relixioso das antas. No século pasado en que un romanticismo centífico levou á algúns autores á espricar fantásticamente istes moimentos da vida protohistórica, ouvo quen os considerou como «templos dos celtas» (3) chegando outros á creelos lugares feitos pra «plantar y adorar en ellos la encina sagrada del Dios Teut por la religión druídica». (4)

Menéndez Pidal, reseñando istas teorías sin dificultade refutadas, concluie que xa que os castros foron aldeias fortificadas (opidum) terían algúns santuarios como úneca manifestación de caraiter relixioso (5).

Á él, pol-o tanto, deben ser referidas as supersticións dos castros.

Aténdonos a ésto, esprícase facilmente o por qué de duas costumes que se ouservan n-outros tantos castros da provincia de Ourense e n-un da de Pontevedra.

No Auntamento da Merca, parroquia de Santa María de Olas, hai un coto, o Monte do Castro, que, como o seu nome indica, é un castro celta ou celto-román.

Celébrase en Olas a festa de San Pedro, mais o folión que a precede, en lugar de se verificar no pobo, faise no castro, votando n-él os foguetes e acendendo fachos que se colocan n-uns buratos feitos nas penas que cobren o cumio do monte.

«I-é de notar—dí o catalogador do mesmo (1), que o camiño dende a capela de San Pedro ô castro é longo pino e ruin, e que sempre que se iniciou algunha oposición, o vello costume xurdiu de cote dos veciños de Olas, pobo axuntado á Vilariño, coido que no século XVI, e que está moi próusimo ô pico do castro, namentras que os veciños de ista derradeira aldeia, defenderon sempre, e ata de agora, con ésito, o estilo tradicioal do folión».

Outro caso pra nós máis intresante pol-a sua proisimidade á Monterrei, dase no partido xudicial de Verín e no monte chamado «As Laxes das Chas».

Non ten iste castro lembranza algunha de capela, mais no cumio do mesmo esisten varios montós de pedras, que á xuicio de Florentino L. Cuevillas, á quen se debe o seu coñecimento, sinalan a esistencia d'un santuario.

Á uns dous kms. do castro, hai unha ermida, a de Santa Ana, no cumio dun outeiro, e cando é preciso facer algunha rogativa pra pedir que chova ou que deixe de chover, orgaízase unha procesión, que ca imaxen do santo, toma o camiño de Oimbra, dende onde, pasados uns días, faise retornar ô seu santuario.

Según o citado arqueólogo, iste costume sinala, non somentes o emprazamento da primitiva ermida, senón tamén o lazo que a liga co *genius loci* que protexería outrora ôs habitantes do monte das Chas. (2)

N-un castro que se atopa en Carballedo, auntamento de Cotovade, iase ata fai algún tempo, á votar os foguetes e acender lume, nas vísperas da festa do Corpus, do mesmo xeito que se fai no Monte do Castro antedito. (3)

Caso contrario á él, ainda que nos conduce ô mesmo resultado, tivemos nós mesmo ocasión de comprobar.

---

(1) «El dolmen de la capilla de Santa Cruz». Memoria número 22 da «Comisión de Investigaciones Paleontológicas y Prehistóricas». Páxs. 33 e ss. Madrid 1919.

(2) «Les Monuments Megalithiques Christianisées». Revue de l'Ecole d'Anthropologie. T. VII.

(3) Vereo y Aguilar.

(4) Martínez Padín.

(5) «Historia de los Heterodoxos españoles». T. I. Páxinas 115 e ss. Madrid 1911.

(1) Florentino L. Cuevillas. «Catálogo dos Castros Galegos»: No NÓS de Xulio de 1926. Núm. 55. páx. 131.

(2) Florentino L. Cuevillas. «Papeletas Arqueolóxicas e folklóricas da bisbarra de Verín». No NÓS de Nadal de 1926. Núm. 36. páx. 10.

(3) Acadou a noticia d-este castro o Antón Fragoas, á quen nos lla debemos.

No castro de San Adrao, que se atopa por riba do pobo de Cabaleiros, no concello de Lobeira, houbo, asegún din todol-os veciños do pobo, unha ermida, á cal está oxe adicado o Castro; mais, visitado o coto por nós, non soio non atopamos ningún resto de tal cousa, sénon que chegamos á certeza, dada a forma sumamente cónica do castro de que non cabe nin a posibilidá da sua esistencia,

Ista lembranza da ermida, que encerra en sí unha lembranza relixiosa, ha de se referir, sen dúvida, ô lugar de culto dun deus celta análogo ô do Monte das Chas.

Como vemos, nos casos primeiramente citados, que son todol-os que poidemos acadar, o antigo culto dos castros manifféstase oxe principalmente en procesións que, con un ou outro ouxeto, van á facer alto no medio do monte, coincidindo tamén ás vegadas ca prousimidá de moimentos megalíticos.

É, pois, moi posibel que unha cousa análoga ocurrise no castro de Monterrei, sobre todo si nos fixamos en que na grande maoria dos documentos que á él fan referencia, insístese d-unha maneira particular en que sea destruído e que non poida tornarse á edificar; tendo que se referir ésto á algunha costrución que n-él houbese e de ningunha maneira ô castro en sí, tanto máis cando que tamén se ordea, referíndose á él induvidabelmente, que ningún presbítero celebre en castro edificado.

Sin que poidamos acadar un resultado craro, coidamos que chega o dito pra nos poder formar unha idea de en qué consistiría o tal paganismo de Monterrei, vindo eiquí na nosa axuda o bispo do Alentejo, ca sua prohibición de que as procesións non fosen ôs outeiros donde non se celebrase o culto católico, insinándonos que xa na idade media estaba en usanza tal forma ou residuo de santificación castrexa.

—

Mortillet, cita os concilios donde se tomaron medidas pra combatir istas práiticas relixiosas nos lugares nón cristiaizados, citas que recolle tamén o Conde de la Vega del Sella n-un seu traballo xa citado. (1)

Éstes foron os de Arles (ano de 452), Tours (567), Nantes (668), Toledo (681 e 693) e Leptine (743).

En todos iles ordéase que os moimentos de pedra que serven de adoración nos campos, sexan destruídos, ameazando ôs adoradores con diversas penas, e chegando á declarar culpabres de sacrilexio, ôs bispos en cuio territorio se celebren istes ritos si non cuidan de destruilo. (2)

Chilperico ordecu tamén que se destruisen os moimentos de pedra que se atopan nos campos. Carlomagno mandou o mesmo á fins do século VIII e finalmente o rei Canuto el Grande, fainos saber que, á pesares de todas istas prohibicións, os pobos seguiron nas suas práiticas, e que en vista da imposibilidá de desterralas, a Eirexa optou pol-a sua cristianización.

No século XVI, o bispo do Alemtejo esquirbía: «...defendamos e mandamos que com as precisoes nam vam a outeiros nem penedos mas soumentes a igreja ou hermida donde se faz ho officio divino». (3)

(1) «El dolmen....»
(2) Concilio de Arles.
(3) J. Leite de Vasconcellos. «As religioes da Lusitania» Pág. 136.

Xa apareceu

O DERRADEIRO AMORE

Novela, por Aurelio Ribalta

AXIÑA APARECERÁN

OS DOCE PASOS ESTAZONAES

por MANOEL GARCÍA PAZ

Arquivo Filolóxico e Etnográfico de Galiza

PRA UN CANZONEIRO DE NOIA

Alá no medio do mar
vín saltar unha sardiña,
mariñeiriños de Noia
vinde alá c-unha traiña.

A criada do cura
de Corrubedo,
ao picar a verdura
picou un dedo.

Teño lanchas teño redes,
teño sardiñas no mar,
teño unha nena bunita
pra que quero traballar?

O mariñeiro ao domingo
bó zapato e boa media;
o lunes pol-a mañán
vai descalzo pol-a areia.

O Cristo de Finisterre
ten unha pistola d-ouro,
para matar aos do Son
por riba de Montelouro.

Veñan os barcos,
veñan as redes,
veñan os barcos
anque non veñan eles.

O que nunca tivo un porco
e agora ten un porquiño
sempre anda ao rabo dél
chamándolle kiño, kiño.

Non te cases con ferreiro
que é moi malo de lavar,
cásate con mariñeiro
que ven lavado do mar.

O carballo da Chainza
ten a folla revirada
que lla revirou o vento
nunha mañan de xiada.

Gracias a Dios que chegamos
eiquí a esta población,
que viñamos de arribada
sin velas e sin timón.

Si todo o mar fora leite,
e Montelouro boroa,
xa terían que comer
os tramalleiros de Boa.

Mariñeiriño do mar
ten asegurada a vida,
mira que vas embarcado
en unha taboa podrida.

Quen me dera estar na Creba
e na Creba haber un piño,
para ver o que se pasa
esta noite en Portosiño.

Cando non hai que facer
que farán os cataláns,
andarán pol-a ribeira
tirando pedras aos cáns.

Os mociños que hai agora
son un fato de ladróns,
que para fumar tabaco
empeñan os pantalóns.

Os de Noia son bós mozos.
os de Muros baloqueiros,
os de Fisterra son negros,
e os do Son son mariñeiros.

Oxe teño de ir a Barro
pol-a colleita do millo,
oxe teño de ir a Barro,
de Barro non me despido.

A muller de Roquetroque
está bailando na eira,
Roquetroque está mirando
como a muller se peneira.

Â ría de Vigo
non se pode ir:
andan as motoras
a entrar e a sair.

Sei tocar e sei bailar
sei tocar a pandereta,
o home que a mín me leve
leva música compreta.

O contramaestre é bravo,
sabe remendar as velas
co-a chavella do arado.

Os curas e os taberneiros
teñen moito parecido,
os curas bautizan nenos
e os taberneiros o viño.

Indo pol-o mar embaixo
o aire rifóume a vela:
nosa Señora da Creba
diúme o pano para ela.

Vimos dunha romería
e mañán vamos pra outra,
e así pasamol-o tempo
dunha romería en outra.

Héiche de contar un conto
de vintecatro mentiras:
pol-o mar andan as lebres
e pol-o monte as sardiñas.

Gaiteiro de Redondela:
ofrecícheme unha tunda
e agora veño por ela.

As nenas de Vilariño,
non é unha que son todas,
levan tres pares de medias
pra facer as pernas gordas.

Meu pai e miña nai choran
por que non sei traballar,
agora xa vou sabendo
coller toxos pra picar

O home que ha de ser home
ha de ter a man lixeira,
ha de coller a rosiña
sin abalar a roseira.

A muller do mariñeiro
pódese chamar viúda,
cando o home vai ao mar
váille para a sepultura.

A aldeíña do Obre
de lonxe parece vila,
ten un caravel na entrada
e unha rosa na saída.

Recollidas por

ALVARO DE LAS CASAS

M I S C E L A N E A

UNHA CAMPAÍÑA DO S. XVI

Na capela de San Salvador de Cavenca, na parroquia de Cerdedo, Concello de iste nome, ollei recentemente unha campaiña de man, de bronce, fundida, ostentando águias e outras bichas de estilo renacente, con ista inscripción arredor: ME FECIT IOHANNES AFINEA 1554. De outras antiguidades de ista sinxela capela falaremos n-outra ocasión. Os veciños din que xa eisistía no século VII e que o nome primitivo era Caveancos, o que, craro é que ten precedentes típicos en toda a terra galega, ben abondosos.—Bouza-Brey.

OS DERRADEIROS DÍAS :: DO POETA AÑÓN ::

Ninguén, antre os amigos póstumos do Poeta, tirou proveito dos libros que se levan no Hespital da Princesa. de Madride, pra saber das horas postreiras de aquil bohemio que quixo morrer na sua terra ou acougar n-ela os seus osos sin conseguilo. Somentes o espríto xeneroso de Anxelo Romero Cerdeiriña, namorado da figura apaixoante do romántico Añón, foi dar con isas miudas cousas, que engaden algunhas notas â sua vida, pouco coñecida ainda, que vou dar eiquí por oferta cordial de aquel amigo que ten contribuído a divulgar a obra do noso Poeta.

Consta por aquéles libros que o Añón ingresou no Hespital dito «padecendo afecto hepático» âs cinco da serán do catorce de Abril de 1878, ocupando a cama núm. 20 da sala de San Lesmes e que âs catro da mañan do día 20 finou «de cancro de fígado». Vivía Añón, cando entrou n-aquel Estabrecimento pra nunca mais sair â vida, na Rúa «de los Amigos», núm. 10, coarto segundo. Tiña cé-

dula do Distrito da Universidade, Barrio do Campo de Guardias, núm. 2302.

Ben pouco é o que alí consta do *precursor* que non recibeu ainda homeaxe ô seu patrianismo; mais ista nota serve pra demostrar que o seu nome non está esquencido no presente como tampouco Galicia o esquencerá endexamáis.—Bouza-Brey.

BALDAQUINOS DE SAN :: MIGUEL DE ARCA ::

O adro da eirexa de San Miguel de Arca, no Concello d-A Estrada, foi feito, cas suas escaleiras semicirculares e seus pilotes de traballada pedra, no ano de 1855, asegún reza un epígrafe alí colocado. N-esta data debéronse embutir no muro da banda do Norte, a unha e outra veira de unha das portas, os painéles que coidamos pertescen a dous seudo-baldaquinos tan correntes na Galicia dos séculos XV e XVI, eruditamente estudados por Filgueira Valverde e Ramón e Fernández Oxea nos «Arquivos do Seminario de Estudos Galegos».

Catro son as pezas que alí se alcontran, aparelladas maor con menor. Describirémolas por toparse inéditas.

Â man dereita da porta devandita:

1.º Painel adintelado, mais curto que o segundo que está â sua veira, con escea da Anunciación semellante â dos baldaquinos de Cóscaros, Serantes e Villalonga, aparecendo a Virxe diante do facístol, grande xerro con follaxe mesto e anxo con filacterio. Cenefa na parte superior con froles de catro pétalos cruzados a maneira de puntas de diamante. Franquean a composición duas columnas traballadas.

2.º Lumieira con arco inferior conupial, meirande que a peza antecedente, repersentando â Virxe có neno recibindo a Adouración dos Reises Magos. Cresteiría perlada.

Â man esquerda da portada tópanse:

1.º Lumieira de arco inferior conupial con escea das Angustias, do mesmo grandor que o da Adouración dos Magos, descrito. A Virxe sostén no colo ô Fillo morto, a Crus aparez ô fondo e outras figuras acompañan; a unha banda sitúase, de frente, Santa Lucía e â outra unha santa que non identificamos. Cresteiría perlada.

2.º Franqueada por duas columnas renacentes, decoradas con follas, e baixo da cenefa análoga â do número 1.º da banda oposta, aparece unha estrana composición na que se trata de repersentar quezáis a Adouración dos Pegureiros. O Neno Deus deitado n-unhas pallas e recibindo o bafo da mula e o boi, é adourado por unha figura coroada, de xoenllos e mans postas, que nada ofrece. Por detrás de ista chega un home vestido con curto faldrellín encol do que cai un a xeito de zurrón triangular, levando ô lombo suxeito ca man dereita un pau rematado en bola do que pendura grande caldeiro; ca man esquerda colle un adibal ou unha corra —pol-o tesa—que prende pol-o fuciño a un cuadrúpedo de longas orellas, burro quezáis. A orixinalidade da composición é maor si se considera que o Neno a mula e o boi figuran repersentados con perspectiva aérea vertical. O grandor da peza é a mesma do número 1º. da outra banda.

Finalmente, do mesmo xeito que en outras partes acaesce, tamén, a unha banda e a outra dos painéis, eisisten dúas estátuas de San Miguel e San Xán, soltas, que semellan da mesma man si ben con precedentes iconográficos marcadamente oxivals.—Bouza-Brey.

UN EPISODIO DOS AFRANCESADOS COMPOSTELÁNS

Dirixida «A Dn. Franco. Xavier Losada de Vivero Regidor perpétuo de la Ciudad de Stº; ecta. Orense, Bobras *(sic)*, Laxas», no arquivo particular da Sra. Dª. María Lousada de Eirín, n-A Estrada, eisiste a seguinte carta, escrita n un sô pliego, con siñals de obleas e cuño roxo da posta no esterior:

«Santiago y otubre 7 de 1809.

Mui señor Mio e rrecivido su carta y zelebro las buenas notisias de su salud y demás familia la mía con bastante disgusto con la muerte de Mi ermana la qe. llebó su magd. el día de la Virguen del Rosario y murió con todo conocimiento asta la vltima boqueada

se qedó como un pagaro espero en su magestad qe. a de estar en buen lugar.

yo entregué las dos cartas a Justid y ba en la coruña a llebarlas y le prebine esperase por la respuesta del dela groba la suscrisión la aré, por esta no ai nobedad particular solo que an prendido al abogado Moas le allaron vna carta escrita a bazán pidiéndole vn cañonicato qe. los canónigos eran unos olgazanes qe. él gobernaría y qe. el siempre abía estado por el gobierno franzés esta carta se alló en vn secreto de la ynquizión *(sic)* se desizo una dibisión qe. tenía unas tablas por delante y de noche le cogieron como rrato en la rratonera a liñeyra le an soltado y egerce los mismos empleos pudo gastar mucho qe. en la coruña yendo dinero todo se compone su ermana por aora qeda buena y su prima dá a vmd. memorias y farruca sírbase vmd. de mi parte darlas a Mi sra. D.ª Josefa y señoritas y remito esa carta qe. bino de d.ª Bernardina BLM de vmd.

María Bernarda Díaz Martinez.»

Escorrentadol-os franceses dende o 23 de Maio, parez que a persecución contra dos afrancesados arreciou, dirixíndose principalmente contra o cadeirádico Pedro Bazán de Mendoza, famosa figura da época, ô que se alude na epístola, quen morreu lonxe do seu país nativo. Despréndese da carta que un dos amigos do Bazán era o abogado a quen fixeron gastar boas onzas na Coruña. —Bouza-Brey.

OS HOMES, OS FEITOS, AS VERBAS

Antón Lousada Diegues

Fai dous anos que a terra do cimeteiro de Pontevedra, recolleu garimosa o corpo do mestre benamado.

Lousada Diegues levou â cova as arelas de toda unha vida consagrada na loita pol-as nosas liberdades.

Él que envieiróu co seu senso de xusticia, os camiños da política galeguista, non poido ollar o alborexar d-unha nova época máis felís. Pero a sua verba, inesquencida pra os seus discipres, terá de ser sempre simente fecunda nas labouras do porvir.

VIDA UNIVERSITARIA

O Profesor Gamillscheg.

O día 29 de Setembre dou comezo na Facultade de Filosofía e Letras un cursillo de tres leicións ô cargo do Prof. Ernst Gamillscheg direitor do Romanisches Seminar de Berlín encol do tema «Primeiros contaitos entre xermáns e románs.—Infruxos culturás dos románs sobre as tribus xermánicas.—Estabrecimento dos visigodos e suevos na península ibérica».

En xeito craro mais con fondonisma erudición analizóu o conferenciante a través dos datos da filoloxía a comunicación de xermáns e hispano-romanos. Singularmente intresante pra nós é a afirmación prenamente confirmada centificamente de que o infruxo gótico e suevo na toponímia da Península deuse con máisima forza na nosa terra, oucidente d'Asturias e N. de Portugal, é dicir, na antiga Galicia, en tanto que na dos demais paises hispánicos apenas se notan restos.

Atribui o Prof. Gamillscheg o feito, â reocupación da Gallaecia pol-os visigodos que fuxian da invasión musulmán, e pol-o tanto a causas relativamente serodias.

As conferencias foron seguidas con máisimo intrés pol-a grande concurrencia que asisteu.

Curso de Filoloxía no Seminario.

En colaboración coa Universidade o Seminario de Estudos Galegos acordóu traguer a esplicar un curso de Filoloxía románica ô Dr. Reisekron, asistente do Romanische Seminar de Berlín, pra preparal-os socios do Centro que s'adican á taes estudos. O Seminario proponse acometer n-iste senso labouras de suma importancia, antr'outras a do atlas lingüístico de Galicia.

Prégase ôs lêtores que teñan repetidos algúns dos números 1, 8, 40, 49 e 76 do boletín NÓS o avise na Administración do mesmo, onde se lle mercarán

Imprenta NÓS. Hortas, 20. Santiago

MERQUE VOSTEDE
Plumeiros RAFIUM
DE MÁIS DURA QU'OS DE PLUMA E LIMPAN MILLOR.
VÉNDENSE EN TODOL-OS ESTABRECIMENTOS DO RAMO.
ANDRÉS PERILLE --- OURENSE

Sanatorio Quirúrgico de San Lorenzo

SANTIAGO DE GALICIA
DE LOS PROFESORES

D. Fernando Alsina y **D. Antonio M. de la Riva**
CIRUJANO GINECÓLOGO

Establecimento dotado de todol-os elementos que exixen a terapéutica e a hixiene modernas, situado nas aforas da poboazón, moí cerca do paseo da Ferradura
Teléfono número 195
Pra detalles, calquera dos Direitores ou o Médico interno

FOTOGRABADO

Si quer qu-os seus fotograbados sexan o mais perfeito posibres, convenlle envialos aos
Talleres de fotograbado ESPASA-CALPE S. A.
Ríos Rosas, 24-Apartado, 547 MADRID

A sua biblioteca non será unha biblioteca galega, mentras non adequira as obras editadas por

NÓS
PUBRICACIÓNS GALEGAS E IMPRENTA
HORTAS, 20 SANTIAGO

A hixiene nos nenos

é a garantía da sua saúde física e moral o día de mañá.

No diario aseo dos nenos emplee o **"Jabón Sales de la Toja"**, único que âs suas altas calidades meiciñás xunta toda a finura e prefume d'un xabón de tocador.

Contribuie ô perfeito desenrolo das criaturas e evita o perigo da escrófula e o raquitísmo.

JABÓN LA TOJA

ÚNICO EN EL MUNDO

O Xabrón da Toxa é o mellor. Honra á Galicia no mundo enteiro

AGUAS DE

MONDARIZ

FUENTES DE GÁNDARA Y TRONCOSO

Propiedad de los Sres. Hijos de Peinador

Véndese en todal-as
Boticas, Droguerías,
Hotels,
Depósitos d'augas
minerás,
Restaurans e
vagós-camas de
todol-os trés.

Estas augas, de sona universal son o remedio enxebre e eficacísimo cand'un quer combater o Artritismo, a Diabetis, Desnutrizón, Obesidades diversas, doenzas do Aparello dixestivo, Anemia e Neurastenia

Riquisma auga de mesa

gaseada naturalmente

Mondaríz-Balneario, áchase á 35 Km. de Vigo